

LOOME TULEVIKKU JUMALA ÖNNISTUSEL

Pühitsedes ühtsust erinevuste keskel

Tema Pühaduse oikumeenilise patriarhi Bartolomeuse plenaarkõne

Euroopa Kirikute Konverentsi 16. peaassambleel

(Tallinn, 18. juuni 2023)

* * *

Austatud Euroopa Kirikute Konverentsi juhatuse liikmed,

lugupeetud liikmeskirikud, partnerorganisatsioonid ja kirikute nõukogud,

armsad Eesti liikmeskirikute ning Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku ja Apostlik-Õigeusu Kiriku esindajad,

head külalised ja sõbrad!

On eriline au esineda teie ees sellel Tallinna linna poolt lahkesti võõrustatud paljutöotaval Euroopa Kirikute Konverentsi (EKK) 16. peaassambleel, mille teema on „Looma tulevikku Jumala õnnistusel“. Oikumeenilisele patriarhaadile ja teistele EKK-sse kuuluvatele õigeusu kirikutele teeb selle ilusa linna valimine selle olulise kristlastevahelise kohtumise paigaks erilist rõõmu, sest EKK peaassamblee toimumisaastal möödub ühtlasi sada aastat sellest, kui Konstantinoopoli emakirik andis 1923. aastal autonoomia Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikule. Seda õigeusu kirikute jaoks olulist sündmust meenutame põhjalikumalt septembris toimuva ametliku visiidi ajal Eestisse. Täna on meie siin viibimise eesmärk pühitseda ja kinnitada meie erinevate kirikute, osaduste ja konfessioonide oikumeenilist vaimu, vaadata austusega tagasi oikumeeniliste suhete pikale ajaloole Euroopas ja maailmas ning ühtlasi pöörata pilk meid selles maailmajaos ja üle ilma ees ootavatele tulevastele suurtele proovikividele.

Nagu me teame, on oikumeeniline liikumine kestnud juba rohkem kui sajandi ning me tunneme uhkust oikumeenilise patriarhaadi otsustava ja kujundava rolli üle selles, et kutsuda kõiki kristlasi liikuma oma isolatsioonist ühtekuuluvuse poole, milleks Kristus on kutsunud kõiki kristlasi kui oma jüngreid. Alates 1920. aasta entsüklikast ja sinodikirjast on Konstantinoopoli kirik püüdnud kristliku ühtsuse taastamise lootuses jõudumööda soodustada vennalikku dialoogi ja osadust.

Nagu me teame, sai oikumeeniline liikumine hoo sisse pärast möödunud sajandi kahes maailmasõjas toimunud laastamistööd. Inimesed soovisid ja otsisid võimalusi, kuidas üksteisega uuel moel suhtestuda. Nad mõistsid, et rahumeelselt koos elamiseni saab jõuda ka silmast silma kõneledes ja üksteisest lugu pidades, olenemata kellegi veendumustest. Peame siiski tõdema, et oikumeenilise liikumise hoogne edenemine toimus sootuks teistsuguses Euroopas kui see, kus me praegu elame. Vaatamata juttudele sellest, et Euroopa on sekulariseerunud ja „Jumal on surnud“, jäi Euroopa kogu 20. sajandi vältel tugevalt kristlikuks maailmajaoks. Enamik eurooplasi oli ristitud ja pidas end kristlasteks; neid laulatati ja maeti kristlike talituste ja kommete järgi ning jumalateenistustel osalemine oli arvukas. Möödunud sajandil nägime Euroopat, kus ristiusk – ja

religioon üldiselt – mängis avalikus elus olulist rolli. See oli kontekst, milles oikumeeniline liikumine töötas hoolsalt ja innukalt selle nimel, et saada üle kristlikke kirikuid sajandite jooksul vaevanud vägivaldast, võidukultusest, natsionalismist ja sektantlusest, mis ei halvendanud suhteid mitte ainult kristlike kirikute vahel, vaid ka nende sees.

Omavahelistele suurtele ja olulistele erinevustele vaatamata aitasid kristlikud kirikud luua uut arusaama ühisest inimsusest ja hüvest, riigi- ja konfessioonipiire ületavast inimlikkusest, mõistes, et Püha Vaim, „Lohutaja, Tõe Vaim on kõikjal ja täidab kõik“, nagu me hiljuti nelipühäl õigeusu kirikutes laulsime. Seetõttu oleme kutsunud pidama meeles Pauluse sõnumit Ateenas, kui ta kuulutas, et „Jumal . . . taeva ja maa Issandana [...] on teinud ühestainsast terve inimkonna elama kogu ilmamaa peal ning on neile seadnud ettemääratud aja ja nende asukohtade piirid . . . kuigi tema küll ei ole kaugel ühestki meist, sest tema sees meie elame ja liigume ja oleme . . . „Sest ka meie oleme tema sugu““ (Ap 17:24–28).

Mõistagi elame praegu hoopis teistsuguses Euroopas, kus usulise kuuluvuse maastik on muutunud. Kristlike kirikutena me ei saa enam võtta enesest mõistetavana seda, et eurooplased peavad ennast mõne kohaliku kiriku liikmeks või isegi mis tahes konkreetse usu järgijaks. See kehtib ka Euroopa muude usuliste vähemuskogukondade kohta. Kahekümnenda sajandi alguses võidi oikumeenilises liikumises kindlalt eeldada, suurem osa Euroopa elanikest kuulub mõnda kristlikku kirikusse ning religioonil oli ühiskonnas oma üldiselt tunnustatud roll. Ent praegu me elame Euroopas, mille religioosne maastik on radikaalselt muutunud. Religioon ei pruugi küll surnud olla, aga enamik inimesi peab ennast pigem mingi üldise vaimsuse järgijaks kui otseselt usklikuks. Suurlinnade peakirikutes võib veel olla piisavalt jumalateenistustel osalejaid, aga väiksemate kohtade eeslinnakirikutes on osalus väike. Seal tajutakse, et usklikud inimesed moodustavad vähemuse. Mis on siis oikumeenilise liikumise ülesanne või eesmärk sellises Euroopas? Milline peaks olema religiooni roll või vastutusala sellises Euroopas?

Leidub neid, kes kutsuvad üles n-ö uuele oikumeeniale, mis peaks tähendama kristlike kirikute koondumist nõndanimetatud traditsiooniliste väärtuste ümber. Selline oikumeenia toob vältimatult kaasa kummalisi liite kristlike kirikute vahel. Kirikud, kes kunagi olid vastu igasugustele oikumeenilistele kõnelustele, on nüüd valmis selles „uus oikumeenias“ osalema kui traditsiooniliste väärtuste eest võitlejad. Näiteks mõned Ameerika evangeelsed kristlased, kes varem pidasid katoliku ja õigeusu kristlasi ebajumalaid kummardavateks paganateks, näivad nüüd olevat valmis mõnede katoliku ja õigeusu kristlastega nende väärtuste toetuseks koostööd tegema. See „uus oikumeenia“ on läinud isegi nii kaugemale, et on kuulutanud Vene Föderatsiooni president Vladimir Putini oma poliitiliseks eestvõitlejaks ja Vene Õigeusu Kiriku patriarh Kirilli oma vaimulikuks juhiks.

Kui 20. sajandi oikumeenilist liikumist nähti võimalusena aidata kaasa ühise inimsuse ja hüve suurendamisele, siis see 21. sajandi „uus oikumeenia“ on pigem lahutav ja hävitav jõud. Selle lahutava ja hävitava mõtteviisi tagajärjed on hästi näha Venemaa praeguses jõhkras kallaletungis Ukrainale ning selles, kuidas sealne kirik seda sõda õigustab kui Ukraina päästmist jumalatu, sekulaarse ja liberaalse lääne väidetavate ahvatluste küüsis. Paraku on see „uus oikumeenia“ olemuslikult ebaoikumeeniline või lausa oikumeenia vastane, kuna see vastandab ennast teistele kristlastele, kes ei toeta sedavõrd välistavat keskendumist nendele väärtustele. Lõppkokkuvõttes soodustab see „uus oikumeenia“ lõhestumist, mis põhineb dualistlikul, mitte inkarnatsioonilisel arusaamal Jumala suhtest maailmaga.

Pärast sajandeid kestnud lõhesid ja umbusku jõuti möödunud sajandi oikumeenilises liikumises lõpuks üksmeelele, et ühine usk Jeesusesse Kristusesse on piisav alus, millest lähtudes üksteisega kokku saada ja kõneleda ning tunnustada kristliku usu ühiseid algeid, mida eelarvamused

ja vaenulikkus olid varem varjutanud. Me ei saa aga eeldada, et traditsioonilised väärtused aitavad samal moel kristlasi ühtsusele ergutada, sest neid vaidlustatakse tänapäeval nii avalikus sfääris kui ka kirikutes endis. Praegusaegsed jutud n-ö kultuurisõdadest on rängalt vähendanud mis tahes dialoogi võimalikkust ja kahjustanud oikumeenia kõige kesksemat mõtet, sest õigeusklikud jagelevad õigeusklikega, katoliiklased katoliiklastega, protestandid protestantidega – vahel näib, et ainus neid ühendav element ongi üksnes eriarvamus ja hukkamõist. Nende „kultuurisõdade“ üleilmne levik ja heakskiitmine võib osutada oikumeenia järgmiseks proovikiviks. See on uus probleem, mis meid kristlastena üksteisest lahutab, uus tõke, mis ei lase meil üksteist kuulda ja üksteiselt õppida. Kuidas me sellele uuele ülesandele reageerime?

Kristlike kogukondadena peame esmalt võtma alandliku hoiaku ja tunnistama ka enda süüd selles oikumeenia pisendamises. Kristuse eeskujul järgimise asemel oleme ise teenimise asemel liiga sageli oodanud, et meid teenindatakse; oleme liiga sageli nõudnud endale õigust selle asemel, et teenida neid, kes on õigustest ilma jätetud; oleme liiga sageli seltsinud eliidi ja võimkandjate, natsionalistide ja rahvusriikidega, selle asemel et samastuda nõrkade ja diskrimineeritute ja neid teenida – me ei ole näinud kõige väetimates Kristust ennast ning ei ole kohelnud neid kui oma vendi ja õdesid.

Muidugi on kristlikud kirikud minevikus despootlike valitsejate ja kommunistlike režiimide all ka ise palju kannatanud ning tänapäevalgi leidub kristlasi, kes peavad kartma diskrimineerimist ja tagakiusamist. Aga ajalugu on näidanud, et kui kirikud on loonud riigiga liiga lähedasi suhteid ja saanud rahvusriikides mingeid erilisi eesõigusi, siis on sellel oma hind. Kõige selgemalt väljendub see hind kirikute prohvetliku hääle vaigistamises – nii üksikult kui ka ühiselt ehk oikumeeniliselt. Üks valusamaid näiteid sellest on oikumeenilise liikumise esindajate vaikimine, kui kõne alla tuleb Ukraina suveräänsuse ebaõiglane ründamine Vene Föderatsiooni poolt.

Viimastel aastakümnetel ja eriti pärast Euroopa Liidu loomist on palju räägitud Euroopa kristlikest juurest, kristlikust Euroopast. Viimase aja rändemustrid on neid jutte loomulikult valjemaks muutnud ja eriti nende puhul, kes räägivad sellest pigem natsionalistlikel kui kristlikel põhjustel. Idee kristlikust Euroopast manab silme ette pildi mingist idealiseeritud minevikust või isegi idealiseeritud kristlikust kultuurist. Kristlus on Euroopas valitsenud palju sajandeid ning on toonud eurooplastele kaasa palju head – seaduste, kultuuri ja kommete näol. Aga ühtlasi on kristliku Euroopa idee põhjustanud vägivalda kristlike kirikute vahel, kui nad võitlesid selle pärast, milline kristlus peaks Euroopas valitsema.

Üks küsimus, mille üle me peame oikumeenilises liikumises – kus erinevusi tunnustatakse ja austatakse, kus väljendatakse ja võetakse kuulda erinevaid seisukohti – lakkamatult arutlema on see, mida me peame silmas, kui me räägime kristlikust Euroopast demokraatlikus Euroopa Liidus. Ning kuidas saavutada kristlikku Euroopat praegusel poliitilisel maastikul, kus paljudes lääneriikides on usuline ja rahvuslik identiteet teineteisest eraldunud ja mõnes idariigis on need omavahel uuesti ühendatud, samal ajal kui mitmel pool tõstab taas pead autoritarism? Kas ainus valik meie kui kristlaste jaoks on vägisi rõhutada oma veendumuste ülimumst muude veendumuste ja põhimõtete ees? Kas kristlik Euroopa ei võiks esindada samasugust avatust ja lugupidamist, mida me eeldame üksteiselt oikumeenilistes ringkondades, kus meie keskel esinevaid erinevusi aktsepteeritakse.

Kas kristlik Euroopa saaks praegu lubada kõikide seisukohtade ärakuulamist, isegi kui need väljendavad eriarvamusi ja uskmatusi? Kas kristlik Euroopa ei peaks üles näitama suuremat valmisolekut elada ja tunnistada kõrvuti mittekristlike uskude ja kogukondadega – pidada oluliseks kõiki meiega koos eksisteerivaid inimesi nende taandumatus ainulaadsuses, nagu ütleks Pergamoni metropoliit Johannes? Neljanda sajandi lõpus väitis meie auväärne eelkäija Nazianzi Gregorius

Konstantinoopolis, et „meid ei ole loodud ainult meie endi jaoks, vaid meid on loodud kõikide meie kaasolendite heaks“.

Ajal, mil ristiusu olukord näib halvenevat ja kristlikud kogukonnad tunnevad ennast mõnikord ohustatuna, võib meile Euroopa kristlike kirikutena näida ahvatlev asuda toetama kasvavat poliitilist autoritarismi lootuses seeläbi oma staatust parandada või mõju suurendada. Siiski peaksime sellele Euroopa Kirikute Konverentsi peaassambleele kogunenuna andma tunnistust sellisest osadusest, mida Kristus meilt ootab. Siin saame näha, kuidas meie erinevused ei kahjusta meie ühtsust. Siin saame ka uskuda sellesse, mida on võimalik saavutada vastastikuse lugupidamise ja sotsiaalse õigluse najal.

Head sõbrad!

Maailma lõhestumiste ja sõdade järel tekkinud oikumeeniline visioon on täna täpselt sama oluline kui mis tahes muul ajal. Seega peaksime olema julged, sest meie Issand on „maailma ära võitnud“ (Jh 16:33). Peaksime lootma ja töötama selle nimel, et Euroopas tekiks kodanikuühiskond, kus ühine hüve on tähtsam kui piirid ja eraldusjooned. Peaksime võtma sihiks Euroopa, kus kristlased – ja kõik head soovivad inimesed – taotlevad ühiselt õiglust ja võtavad vastu võõraid. Peaksime meelde tuletama kristlikku kutsumust kuulutada vaestele rõõmusõnumit, kuulutada vangidele vabakslaskmist ja pimedatele nägemist, lasta vabadusse rõhutuid (Lk 4:18). See oleks kohane viis kristliku Euroopa taaselustamiseks.

Suur tänu teie lahke tähelepanu eest ja Jumal õnnistagu teid kõiki!